

CRI(2022)06
Version serbe
Serbian version

**PREPORUKA O OPŠTOJ POLITICI ECRI-ja
BR. 5
(REVIDIRANA)**

**O SPREČAVANJU I SUZBIJANJU
ANTIMUSLIMANSKOG RASIZMA I
DISKRIMINACIJE**

USVOJENA 8. DECEMBRA 2021.

Strazbur, 1. mart 2022.

Imajte u noti da je ovaj dokument prevod. U slučaju sumnje, molimo vas da pogledate originalne verzije na engleskom i francuskom jeziku.

SADRŽAJ

I. Preambula.....	4
II. Pozadina i kontekst	7
III. Preporuke.....	18

I. Uvod

Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije,

Imajući u vidu Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima;

Imajući u vidu Međunarodnu konvenciju o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije;

Imajući u vidu Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, a posebno njen član 14;

Imajući u vidu Protokol br. 12 Evropske konvencije o ljudskim pravima, koji sadrži opštu klauzulu o zabrani diskriminacije;

Imajući u vidu Dodatni protokol uz Konvenciju o visokotehnološkom kriminalu Konvenciju o sajber kriminalu, koji se odnosi na inkriminisanje dela rasističke ili ksenofobične prirode počinjenih putem kompjuterskih sistema;

Pozivajući se na Preporuku ECRI-ja o opštoj politici br. 1 o borbi protiv rasizma, ksenofobije, antisemitizma i netolerancije; br. 2 (revidirana) o telima za ravnopravnost za borbu protiv rasizma i netolerancije na nacionalnom nivou; br. 6 o suzbijanju širenja rasističkog, ksenofobičnog i antisemitskog materijala putem interneta; br. 7 o nacionalnom zakonodavstvu za borbu protiv rasizma i rasne diskriminacije; br. 8 o suzbijanju rasizma u borbi protiv terorizma; br. 10 o borbi protiv rasizma i rasne diskriminacije u školskom obrazovanju i kroz njega; br. 11 o borbi protiv rasizma i rasne diskriminacije u radu policije; br. 14 o borbi protiv rasizma i rasne diskriminacije pri zapošljavanju; i br. 15 o borbi protiv govora mržnje;

Uzimajući u obzir, između ostalog, Preporuku 1162 (1991.) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o doprinosu islamske civilizacije evropskoj kulturi; Rezoluciju 1605 (2008) o evropskim muslimanskim zajednicama suočenim sa ekstremizmom; Rezoluciju 1743 (2010) o islamu, islamizmu i islamofobiji u Evropi; Rezoluciju 1887 (2012) o višestrukoj diskriminaciji muslimanskih žena u Evropi za jednake mogućnosti;

Podsećajući na Belu knjigu o interkulturalnom dijalogu – Živeti zajedno kao jednaki dostojanstveno (2008) Komiteta ministara Saveta Evrope;

Imajući u vidu Okvirnu odluku Saveta Evropske unije (EU) 2008/913/JHA o borbi protiv određenih oblika i izraza rasizma i ksenofobije putem krivičnog prava; akcioni plan EU za borbu protiv rasizma 2020-2025: Unija jednakosti, i rad Komisije EU i Agencije EU za osnovna prava u oblasti zločina iz mržnje i borbe protiv antimuslimanske mržnje i diskriminacije;

Podsećajući na izveštaje specijalnog izvestioca Ujedinjenih nacija (UN) za savremene oblike rasizma, rasne diskriminacije, ksenofobije i s njima povezane netolerancije, posebno o borbi protiv rasne diskriminacije, ksenofobije i s njima povezane netolerancije u kontekstu borbe protiv terorizma od 4. avgusta 2017;

Uzimajući u obzir izveštaj Specijalnog izvestioca Ujedinjenih nacija za slobodu veroispovesti ili uverenja od 13. aprila 2021. o borbi protiv islamofobije/antimuslimanske mržnje;

Uzimajući u obzir Strategiju Ujedinjenih nacija za 2019. i Plan delovanja o govoru mržnje;

Podsećajući na smernice Kancelarije za demokratske institucije i ljudska prava Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS/ODIHR), Saveta Evrope i Organizacije UN za obrazovanje, nauku i kulturu (Unesko) iz 2011. godine pod naslovom Bavljenje islamofobijom kroz obrazovanje: Smernice za edukatore o suzbijanju netolerancije i diskriminacije muslimana;

Konstatujući imenovanje specijalnog predstavnika generalnog sekretara Saveta Evrope za antisemitsku, antimuslimansku i druge oblike verske netolerancije i zločina iz mržnje, kao i specijalnih izvestilaca/predstavnika i koordinatora za borbu protiv antimuslimanskog rasizma u UN, OEBS-u i EU;

Podsećajući na načela sadržana u samoregulatornim instrumentima političkih partija;

Uverena da je mirna koegzistencija religija u pluralističkom društvu zasnovana na poštovanju jednakosti i nediskriminacije između religija u demokratskoj državi sa jasnom razdvojenošću zakona države i verskih institucija;

Podsećajući da su judaizam, hrišćanstvo i islam vekovima međusobno uticali jedni na druge i uticali na evropsku civilizaciju te podsećajući u ovom kontekstu na pozitivan doprinos islama kontinuiranom razvoju evropskih društava čiji je on sastavni deo;

Izražavajući snažno žaljenje što se islam i muslimani ponekad prikazuju na osnovu neprijateljskih stereotipa, što za posledicu ima da ova religija i njeni sledbenici ili oni koji se doživljavaju kao takvi izgledaju kao pretnja;

Odbacujući sve determinističke poglede na islam i priznajući veliku raznolikost koja je svojstvena praksi ove religije;

Uočavajući značajan porast antimuslimanske mržnje i diskriminacije u mnogim državama članicama Saveta Evrope i naglašavajući da taj porast karakterišu i savremeni oblici te pojave, koji su usledili neposredno nakon savremenih svetskih dešavanja, posebno terorističkih napada od 11. septembra 2001; naknadne pojačane napore u borbi protiv terorizma; situaciju na Bliskom istoku i rastuću migraciju iz muslimanskih zemalja u Evropu;

Čvrsto uverena da se protiv mržnje i predrasuda koje pogađaju muslimanske zajednice, a koje se mogu manifestovati u različitim oblicima, ne samo kroz negativne stavove, već i, u različitoj meri, kroz diskriminatorne akte, govor mržnje i zločine iz mržnje, treba aktivno boriti u sklopu borbe protiv rasizma;

Odbacujući sve radnje i ispoljavanja u kojima se religija koristi za opravdavanje nasilja i ekstremizma;

Izražavajući snažno žaljenje zbog rasprostranjenosti lažnih optužbi koje pogađaju muslimanske zajednice u celini bez pravljenja razlike između muslimana i verski prerušenih ekstremista;

Ističući odgovornost država članica Saveta Evrope da obezbede da prevencija i borba protiv terorizma nemaju negativan uticaj na bilo koju etničku, versku ili jezičku grupu;

Podsećajući na potrebu da države članice daju prednost integraciji novih članova svojih društava kao dvosmernom procesu i da obezbede uključivanje svojih dugogodišnje raznolikih populacija kako bi se sprečile rasističke, diskriminatorne ili ksenofobične reakcije nekih segmenata društva na klimu generisanu borbom protiv terorizma ili verskog ekstremizma, ili tokom suočavanja sa izazovima rastuće migracije;

Konstatujući da antimuslimanski rasizam i diskriminacija često imaju interseksionalnu dimenziju koja deluje na nekoliko osnova, kao što su vera, nacionalno ili etničko poreklo i rod;

Konstatujući sa dubokom zabrinutošću rastući trend rodno zasnovanog zlostavljanja muslimanskih žena, posebno onih koje javno ispoljavaju svoju veru;

Ističući da sloboda izražavanja u demokratskom društvu mora dozvoliti otvorenu debatu o pitanjima koja se odnose na veru i uverenja, uz podsećanje da je govor mržnje protiv bilo koje verske grupe nespojiv sa ovom slobodom;

Konstatujući da se internet sve više koristi kao sredstvo za širenje antimuslimanske mržnje i predrasuda i da društvene mreže nisu preduzele delotvorne mere da spreče ovu opasnu zloupotrebu svojih platformi;

Verujući da se adekvatan odgovor na ove pojave može razviti samo zajedničkim naporima svih relevantnih subjekata u evropskim društvima, uključujući predstavnike različitih zajednica, verske vođe, naučnike, organizacije civilnog društva i druge ključne institucije, uključujući one iz oblasti obrazovanja, sporta i kulture i politike;

Ističući da naponi na suzbijanju antimuslimanske mržnje i predrasuda treba da obuhvate temeljnu primenu zakonskih odredaba protiv rasizma i rasne diskriminacije u odnosu na sve počinioce i u dobrobit svih žrtava, sa posebnim naglaskom na odredbe protiv podsticanja na rasističko nasilje i rasne diskriminacije;

Uverena, nadalje, da ti naponi treba da uključe i podsticanje dijaloga i saradnje između različitih segmenata društva na lokalnom i nacionalnom nivou, uključujući dijalog i saradnju između različitih pripadnika kulturnih, etničkih i verskih zajednica, crpeći inspiraciju iz interkulturalnih pristupa;

Snažno naglašavajući ulogu obrazovanja u podsticanju tolerancije i poštovanja ljudskih prava, a samim tim i u borbi protiv antimuslimanskog rasizma i diskriminacije;

Ističući potrebu da se vlade proaktivno bave antimuslimanskim rasizmom i diskriminacijom kroz obrazovanje, osiguravajući da obrazovni sistemi izgrade otpor učenika i studenata na antimuslimansku mržnju i predrasude i da delotvorno reaguju na slučajeve antimuslimanskog rasizma i diskriminacije u obrazovnim okruženjima;

Naglašavajući da je raznolikost verovanja u pluralističkim društvima prednost i da načelo multiverskog i interkulturalnog društva ide ruku pod ruku sa spremnošću religija da koegzistiraju u kontekstu društva čiji su deo;

Ističući doprinos svih religija negovanju društvene kohezije i dužnost država članica da poštuju sve religije na ravnopravnim osnovama;

Odlučila je da obnovi svoju Preporuku o opštoj politici br. 5 o borbi protiv netolerancije i diskriminacije muslimana u skladu sa svojom Mapom puta za delotvornu ravnopravnost sačinjenu povodom svoje 25-godišnjice.

II. Pozadina i kontekst

Opšti komentar

1. Mandat ECRI-ja i namera ove Preporuke o opštoj politici jeste da spreči i suzbije javna ispoljavanja antimuslimanskog rasizma. U tom kontekstu, takođe je važno naglasiti da dok su preporuke o opštoj politici ECRI-a upućene nacionalnim vlastima država članica Saveta Evrope, sprečavanje i borbu protiv antimuslimanskog rasizma i diskriminacije treba shvatiti kao odgovornost svih članova društva.
2. Evropska društva čine bogatu kulturnu tapiseriju, koja se sastoji od različitih etničkih, verskih, istorijskih i filozofskih pozadina, čiji su muslimani sastavni i poštovani deo i čemu su vekovima davali doprinos. Uprkos tome, pojavila se hitna potreba u smislu konceptualizacije novih izazova u pogledu sprečavanja i borbe protiv rasizma i diskriminacije muslimana od 2000. godine. Ta potreba je pojačana od terorističkih napada Al-Kaide 11. septembra 2001. godine, usled nedavnog povećanja broja migranata, uključujući muslimanske migrante, u Evropu, kao i zbog jačanja ksenofobičnih, ultranacionalističkih populističkih partija i pokreta. Ti trendovi su doveli do značajnog porasta i nasilnih i nenasilnih antimuslimanskih akata, kao i retorike, koja je sve više postala deo glavnog toka. Antimuslimanska mržnja i predrasude često preovlađuju u društvu, šireći se kroz institucionalni, politički, društveni i privredni život. Štaviše, dok se akti antimuslimanske mržnje u Evropi kritikovani i dok nastavljaju da ih kritikuju vlade, nedostaje je nedvosmislen, snažan i dobro koordiniran odgovor u cilju sprečavanja i borbe protiv nje na održiv način na nacionalnom i evropskom nivou.

A. Istorijski razvoj

3. Istorija muslimana i islama u Evropi, kao deo evropske istorije, složena je koliko i duga.¹ Islam, judaizam i hrišćanstvo imaju iste korene i dele zajedničke vrednosti. Ta međupovezanost je takođe evidentna u istorijama samih država članica Saveta Evrope. Za neke, interakcija sa muslimanima i islamom trajala je vekovima. Za druge, takva iskustva su relativno nova. U mnogim državama članicama, muslimanske zajednice su u manjini, dok su druge države članice i same muslimanska većinska društva. To, međutim, ne menja činjenicu da su islam i muslimanske zajednice konstitutivni element evropske istorije.
4. Od VII do XVI veka, posebno u kontekstu krstaških ratova ili rekonkviste, muslimani i islam prikazivani su kao „drugi“ ili „neprijatelji“. Kasnije su kolonijalni, orijentalistički prikazi, od kojih neki traju do danas, predstavljali muslimane kao inferiorne u civilizacijskom smislu, pojačavajući slike homogenih domaćih „nas“. Štetne i uporne posledice kolonijalizma takođe su imale dubok uticaj na negativna shvatanja muslimana i islama poslednjih decenija. Niz globalnih događaja i pitanja, uključujući građanske nemire i međunarodne sukobe u različitim regionima, takođe su uticalo na savremene prikaze i percepcije muslimana i islama u Evropi uopšte.

¹ Vidi takođe, Savet Evrope, Parlamentarna skupština (PSSE), Preporuka 1162 (1991), Doprinos islamske civilizacije evropskoj kulturi.

5. Napadi Al-Kaide u Sjedinjenim Državama 11. septembra 2001. opisani su kao „prelomni trenutak“ u intenziviranju negativnih stereotipa o muslimanima i islamu. Negativna predstavljanja dodatno su se pojačala nakon napada koje su izvršili takozvani ISIS (Daeš) i druge terorističke grupe u različitim regionima, uključujući Evropu.² Suočene sa ogromnim izazovima u reagovanju na te užasne čineve i eliminisanju njihovih osnovnih uzroka, države članice su preduzele odlučne mere na mnogim nivoima. Brojne antiterorističke politike i s njima povezani diskursi imali su, međutim, dubok uticaj na stvaranje i jačanje negativnih stereotipa koji su doveli do savremenih oblika antimuslimanskog raspoloženja. Paralelno s tim, viši nivoi imigracije iz konfliktnih regiona sa muslimanskom većinom u Evropu često su dovodili do toga da je reč „musliman“ postala sinonim i da se u javnom diskursu pejorativno koristi sa terminima migrant, tražilac azila i izbeglica. Istovremeno, zabrinutost koja proizilazi iz onoga što se načelno opisuje kao islamizam – shvaćenog kao religiozno prerušen oblik političkog ekstremizma³ – takođe je pojačala antimuslimanska osećanja.

B. Uokviravanje koncepata i definicija

6. Uprkos velikoj raznolikosti u pogledu njihovog nacionalnog ili etničkog porekla, jezika i državljanstva, kao i verske orijentacije i prakse, muslimani se danas često i netačno prikazuju kao homogena, monolitna grupa. Izgradnja tog reduktivnog i statičnog „muslimanskog“ identiteta povećala se poslednjih decenija. U većini antimuslimanskih diskursa širom Evrope, kao što je primetio ECRI u svojim izveštajima o zemljama, stereotip o „muslimanima“ u velikoj je meri povezan sa četiri glavne i povezane karakteristike, naime: stranost, zaostalost, pretnja i kulturna nespojivost sa osnovnim evropskim vrednostima, kao što su kao ljudska prava i demokratija. Takvi stereotipi se lako mogu pretvoriti u antimuslimanski rasizam i diskriminaciju ako se implicira da se određene zajednice predstavljaju kao da su toliko različite jedna od druge da ne mogu da žive zajedno. Po mišljenju ECRI-ja, ideologije zasnovane na nespojivosti između nacionalnih/etničkih ili verskih grupa predstavljaju sličan stepen opasnosti po društvenu koheziju kao one zasnovane na „rasnoj“ superiornosti.⁴
7. Antimuslimansku mržnju i diskriminaciju takođe treba posmatrati kroz prizmu onoga što se naziva „rasizacija“.⁵ Rad na monitoringu ECRI-ja pokazao je da antimuslimanska osećanja istovremeno deluju na različite obeleživače razlika koji se koriste za definisanje „drugosti“, uključujući veroispovest i etničku ili nacionalnu pripadnost. S obzirom na to da muslimanstvo – stvarno ili percipirano – postaje marker identiteta, muslimani takođe mogu biti „rasizovani“ na osnovu svog fizičkog izgleda, verskih ili kulturnih karakteristika, bez obzira na to da li se sami identifikuju kao muslimani ili ne. Štaviše, postoje razlike u načinu na koji su muslimanski muškarci i žene posebno „rasizovani“. Dok se i muslimanski muškarci i žene mogu predstaviti kao povezani sa nasilnim aktivnostima, muslimanke su često prikazane kao potlačene, pasivne i lišene intelekta i autonomnog delovanja.

² Vidi Savet Evrope, PSSE, Rezolucija 2090 (2016), Borba protiv međunarodnog terorizma uz zaštitu standarda i vrednosti Saveta Evrope, posebno stavovi 7 i 8.

³ Vidi Savet Evrope, PSSE, Rezolucija 1743 (2010) o islamu, islamizmu i islamofobiji u Evropi, stav 20. U ovoj Preporuci o opštoj politici, izraz „islamista“ se koristi za aktiviste islamizma: nisu svi muslimani islamisti (samo manjina). ECRI snažno naglašava da to ne treba pogrešno shvatiti ili na bilo koji način pogrešno tumačiti kao opravdanje predrasuda, diskriminacije ili mržnje prema muslimanima.

⁴ Godišnji izveštaj ECRI-ja (2010): stav 12.

⁵ Vidi Mišljenje ECRI-ja o konceptu „rasizacije“ (2021), posebno stav 5.

8. Pozivajući se na Preporuku o opštoj politici br. 7 o nacionalnom zakonodavstvu za borbu protiv rasizma i rasne diskriminacije i oslanjajući se na svoju definiciju rasizma kao „verovanja da osnova, kao što je „rasa“⁶, boja, jezik, vera, nacionalnost ili etničko poreklo opravdavaju prezir prema osobi ili grupi lica, ili pojam superiornosti osobe ili grupe lica”⁷, ECRI smatra da je okvir rasizma prikladan za kvalifikaciju pojava mržnje i diskriminacije prema muslimanima ili onima koji se smatraju muslimanima. Štaviše, ECRI smatra da je takva kvalifikacija važan korak ka potpunom prepoznavanju i razumevanju fenomena kao specifičnog oblika rasizma u skladu sa njegovom definicijom rasizma.⁸
9. S tim u vezi, iako je termin islamofobija sada uspostavljen u političkom leksikonu i dobio je na značaju u javnoj politici, on se redovno osporava, posebno u vezi sa potencijalnim nenamernim posledicama njegove upotrebe i navodima o njenoj mogućoj političkoj i ideološkoj eksploataciji koja bi mogla za posledicu imati odvracanje od razumne kritike islama, čime bi se ugrozilo pravo na slobodu izražavanja. Takođe se često koriste izrazi „antimuslimanska mržnja“ i „antimuslimanske predrasude“. ECRI takođe primećuje da uprkos obimnoj literaturi i dugim raspravama o upotrebi tih termina, postoji nedostatak opšte prihvaćenih terminologija i definicija ovog fenomena. Za potrebe ove Preporuke o opštoj politici, ECRI će ovaj fenomen nazivati antimuslimanskim rasizmom i diskriminacijom iz razloga koji su prethodno izloženi, dok će takođe koristiti „antimuslimansku mržnju“ i „antimuslimanske predrasude“ kako bi okarakterisao složenu i raznoliku matricu govora mržnje i nasilja, kao i svaki akt diskriminacije usmeren na muslimane ili one koji se percipiraju kao muslimani.
10. ECRI napominje da, kao i svaka dinamika isključivosti, antimuslimanski rasizam snažno zavisi od konteksta i da može varirati tokom vremenu i u prostoru. Ne postoji jedan rasizam kao takav, već različiti rasizmi vezani za određeni kontekst, što se može manifestovati – implicitno ili eksplicitno – ne samo u pojedinačnim stavovima i delovanjima, već i strukturno u političkim inicijativama ili institucionalnim aranžmanima. Ta ispoljavanja uključuju predrasude, stigmatizaciju, diskriminaciju (uključujući profilisanje), govor mržnje i zločine iz mržnje, isključivost u ključnim oblastima života kao što su obrazovanje, zapošljavanje i stanovanje.
11. Tolerancija je središnji princip koji podržava slobodu veroispovesti i omogućava održavanje kohezivnog javnog poretka. Ona se odnosi na poštovanje, prihvatanje i uvažavanje bogate raznolikosti kultura našeg sveta, naših oblika izražavanja i načina na koji postojimo kao ljudska bića.⁹ Sloboda veroispovesti, s druge strane, ima mnogo dimenzija i ukršta se sa drugim ljudskim pravima, uključujući pravo na zaštitu od diskriminacije. Oblici netolerancije koje doživljavaju stvarni ili zamišljeni muslimani ponekad su samo oblici verske netolerancije prema muslimanskim vernicima. Dok predrasude protiv esencijalizovane verzije islama i muslimana igraju veliku ulogu u antimuslimanskom rasizmu, verska netolerancija, kod koje se religija prvenstveno posmatra kao problem, često se izražava u stavovima o islamu kao religiji koja je inherentno suprotstavljena osnovnim ljudskim pravima, uključujući pravo na slobodu izražavanja i rodnu ravnopravnost.

⁶ Pošto sva ljudska bića pripadaju istoj vrsti, ECRI odbacuje teorije zasnovane na postojanju različitih „rasa“. Međutim, ECRI koristi ovaj izraz kako bi osigurao da one osobe za koje se generalno i pogrešno smatra da pripadaju „drugoj rasi“ ne budu isključene iz neophodne zaštite. Vidi Preporuku o opštoj politici ECRI br. 7 o nacionalnom zakonodavstvu za borbu protiv rasizma i rasne diskriminacije.

⁷ Preporuka o opštoj politici ECRI br. 7, 1.a.

⁸ Vidi npr., Akcioni plan EU protiv rasizma 2020-2025.

⁹ Član 1 Deklaracije Uneska o principima tolerancije (1995). U istom članu takođe se navodi da tolerancija nije samo moralna dužnost, već i politički i pravni uslov.

12. ECRI napominje da se antimuslimanski rasizam ne svodi uvek na neprijateljstvo samo prema „religiji“ i da je blisko povezan sa drugim oblicima isključivosti, koji se mogu preklapati sa antiimigrantskim osećanjima, ksenofobijom, rodom ili predrasudama društvene klase. Drugim rečima, antimuslimanski rasizam je višeslojan i intersekcionalan. U mnogim slučajevima, na izbeglice, tražioce azila i migrante (iz muslimanskih zemalja) gleda se kao na „muslimane“ jer se potonji često ne definišu samo u smislu svoje verske pripadnosti, već i u smislu svoje pretpostavljene etničke ili nacionalne pripadnosti. Nadalje, evropski muslimani se povremeno posmatraju kao migranti na osnovu svog verskog identiteta koji se smatra „stranim“. Muslimanke koje nose vidljive verske simbole, s druge strane, ili crne muslimanke više su izložene diskriminaciji, govoru mržnje i nasilju zbog ukrštanja roda, vere i/ili boje kože – ili na osnovu bilo kog od tih identiteta u izolaciji (npr. seksizam¹⁰ i anticrni rasizam).
13. Koncept intersekcionalnosti prepoznaje način na koji „višestruke osnove identiteta“ međusobno deluju¹¹ u iskustvima isključivosti i neprijateljstva. On stoga ima veliki značaj u sagledavanju posledica interakcije između dva ili više kombinovanih oblika diskriminacije ili sistema podređenosti i bavi se načinom na koji oni doprinose stvaranju slojeva nejednakosti.¹² ECRI stoga smatra taj koncept ključnim za razumevanje fenomena antimuslimanskog rasizma u svojoj složenosti.

C. Savremeni oblici antimuslimanskog rasizma i diskriminacije

14. Antimuslimanski rasizam deluje na tri glavne ose: omalovažavajući stereotipi i mržnja, uključujući mržnjom motivisano nasilje; ciklusi ekonomski nepovoljnih položaja; i negiranje, pa čak i zatiranje kulture i religije. Ovaj fenomen se ne manifestuje samo u slučajevima međuljudskog neprijateljstva ili diskriminacije, već može biti i strukturalne prirode.¹³
- *Stigmatizacija*
15. Proces „drugosti“ često počinje širokim generalizacijama. Usled rutinskog prikazivanja islama kao spoljne „pretnje“ jasno evropskim normama i vrednostima, muslimani se sve više koriste kao dežurni krivci i sve se više stigmatizuju. Taj rastući trend dodatno je pogoršan strahom od islamizma¹⁴, kao i usponom ekstremističkih i nasilnih islamističkih¹⁵ pokreta¹⁶ i terorističkim napadima koji su navodno počinjeni u ime islama, koji se često instrumentalizuju kako bi se muslimani uopšteno predstavili kao nespremni i nesposobni da se integrišu u evropska društva i stoga kao bezbednosna pretnja.¹⁷
16. Prikazivanje muslimana i njihovih verovanja kao da nisu deo sastavni deo društva i kao pretnji služi za održavanje antimuslimanskog rasizma. Po mišljenju ECRI-ja, takva

¹⁰Vidi, s tim u vezi, Preporuku CM/Rec(2019)1 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o sprečavanju seksizma i borbi protiv njega.

¹¹ EU – Savet Evrope, FRA – ESLJP, Priručnik o evropskom pravu protiv diskriminacije (2018), str. 59.

¹² Izveštaj sa sastanka Ekspertske grupe o rodnoj i rasnoj diskriminaciji, Kancelarije visokog komesara za ljudska prava (OHCHR) i Fonda Ujedinjenih nacija za razvoj za žene (UNIFEM), Odeljenja UN za unapređenje položaja žena (DAW) (2000).

¹³ Strukturalna diskriminacija je utkana u načine na koje naša društva funkcionišu i deluje kroz norme, rutine, obrasce stavova i ponašanja koji stvaraju prepreke u postizanju jednakih mogućnosti i delotvorne ravnopravnosti. U kontekstu ove Preporuke o opštoj politici, ona se može definisati kao „obrazac diskriminatornih stavova i ponašanja u društvenim strukturama koji, svesno ili nesvesno, predstavljaju prepreke muslimanima“.

¹⁴ Vidi stav 5.

¹⁵ ibid.

¹⁶ Na primer, terorističke grupe kao što su Al-Kaida, ISIS (Daeš) i slični akteri.

¹⁷ Godišnji izveštaj ECRI (2014): stav 14.

retorika je često samo prvi korak ka diskriminaciji i isključenju muslimana, što je u oštroj suprotnosti sa univerzalnošću ljudskih prava¹⁸ i za posledicu ima opasnu „normalizaciju“ antimuslimanskih predrasuda.¹⁹ Stoga, povlačenje netačnih paralela između terorista, verskih i političkih ekstremista i, s druge strane, muslimanskog stanovništva u celini dovodi do toksične klime koja će verovatno izazvati osećanja odbačenosti i neprijateljstva prema muslimanskim zajednicama i otuđenosti među tim zajednicama, kao i dovesti do zanemarivanja njihove svakodnevne stvarnosti.

17. Rastuća percepcija muslimana u barem nekim segmentima evropskih društava, u kojima se oni doživljavaju kao pripadnici „sumnjive zajednice“, odnosno zajednice za koju se sumnja da je umešana u nasilne aktivnosti samo zato što su muslimani²⁰ i isključivo na osnovu duboko ukorenjenih predrasuda prema njima, doprinela je ispoljavanju različitih formi antimuslimanskog rasizma i diskriminacije. Mnogi muslimani ili lica koja se percipiraju kao muslimani (uključujući osobe arapskog ili južnoazijskog porekla koje nisu muslimani) širom Evrope žale se na praksu agencija za sprovođenje zakona²¹ koje predstavljaju rasno profilisanje²² i na to da se neopravdano podvrgavaju antiterorističkim merama²³ i operacijama ili graničnim kontrolama.²⁴ Kao što su pokazali mnogi izveštaji ECRI-ja, antiteroristički zakoni imaju posebno negativan uticaj na mlade muslimane ili one za koje se smatra da su muslimani, koji se redovno zaustavljaju i pretresaju, čak i u odsustvu razumne sumnje u nezakonito ponašanje²⁵ sa njihove strane. Slično tome, muslimanke koje nose vidljive verske simbole, kao što su marame, kao i muslimanski muškarci sa bradom i/ili tradicionalnom odećom, ponekad se predstavljaju kao povezani sa terorizmom. Ti primeri takođe naglašavaju moguće rodne pretpostavke u razvoju strategija za borbu protiv terorizma.

¹⁸ Godišnji izveštaj ECRI (2019): stav 13.

¹⁹ Godišnji izveštaj ECRI (2018): stav 14.

²⁰ Indikatori rizika bezbednosne politike o tome da li se muslimanska osoba smatra pretnjom ili ne mogu uključivati: molitvu pet puta dnevno, puštanje brade, donacije u dobrotvorne svrhe, odlazak na hadž ili umru.

²¹ Agencije za sprovođenje zakona ili vlasti mogu angažovati službe unutrašnje bezbednosti upotrebe ove Preporuke o opštoj politici.

²² Vidi Preporuku o opštoj politici ECRI-ja br. 11 o borbi protiv rasizma i rasne diskriminacije u radu policije, u kojoj se rasno profilisanje definiše na sledeći način: „Korišćenje od strane policije, bez objektivnog i razumnog opravdanja, osnova kao što su rasa, boja kože, jezik, vera, nacionalnost ili nacionalno ili etničko poreklo u aktivnostima kontrole, nadzora ili istrage“.

²³ U kontekstu „pristupa čitavog društva“ borbi protiv terorizma, muslimanske zajednice mogu se naći pod lupom čitavog niza društvenih subjekata, kojima je poverena odgovornost da otkriju „znakove radikalizacije“, uključujući nastavnike, socijalne radnike, medicinsko osoblje i druge zdravstvene radnike, komšije i članove porodice, lidere u zajednici i članove verskih grupa (Specijalni izvestilac UN-a za unapređenje i zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u borbi protiv terorizma (2020), A/HRC/43/46; stav 32).

²⁴ Godišnji izveštaj ECRI (2015): stav 22; Vidi takođe EU, FRA (2017), Drugo istraživanje Evropske unije o manjinama i diskriminaciji Muslimani – Odabrani nalazi.

²⁵ Preporuka o opštoj politici ECRI-ja br. 11 o borbi protiv rasizma i rasne diskriminacije u policiji, Memorandum sa objašnjenjima; stav 44; UN, Opšta preporuka CERD-a br. 36 o sprečavanju i borbi protiv rasnog profilisanja od strane službenika za sprovođenje zakona, CERD/C/GC/36 (2020).

18. ECRI uviđa da države članice Saveta Evrope imaju vitalnu ulogu u zaštiti svog stanovništva od terorizma. Međutim, on naglašava da sprečavanje i borba protiv terorizma ne bi trebalo da postanu izgovor pod kojim se dozvoljava da cvetaju rasizam, rasna diskriminacija i netolerancija.²⁶ Državni organi često ne procenjuju rizik od diskriminacije u osmišljavanju i sprovođenju antiterorističkih mera, kao i uticaj koji te mere mogu imati u praksi na različite grupe i odnose u zajednici. Zabrinjavajuće je da takve mere mogu da nesrazmerno ciljaju i utiču na određene manjinske grupe, uključujući muslimane, u velikom broju zemalja.²⁷ Po mišljenju ECRI-ja, ta situacija ne samo da izlaže muslimane većem riziku od kršenja njihovih prava, već i doprinosi stvaranju klime sumnje oko njih, ili oko onih koji su identifikovani kao muslimani, te je u suprotnosti sa naporima koji se preduzimaju da se izgrade inkluzivna društva.
19. Pripadnici muslimanskih zajednica su u više navrata prijavili ECRI-u da smatraju da je frustrirajuće, zastrašujuće i uvredljivo to što moraju sistematski i javno isticati antiterorističke stavove i posvećenost slobodi izražavanja ili drugim ljudskim pravima, jednostavno zbog svog muslimanskog porekla i da bi ih drugi smatrali prihvatljivim građanima.
20. U svom radu na monitoringu, ECRI je primetio da antimuslimanska retorika više nije ograničena na rubove društva i da je sada prihvataju političari glavnog toka, te da je pojačana rastućim ksenofobičnim populističkim diskursom.²⁸ Ultranacionalistički populistički pokreti koji tvrde da protestuju protiv navodne islamizacije evropskih zemalja često radi političke koristi mešaju različite aspekte antimuslimanskog rasizma sa opštim ksenofobičnim diskursom.²⁹ U tom smislu, posebno u kontekstu migracije u Evropu od 2015. godine, nekoliko političara je koristilo antiimigracione diskurse kako bi podstaklo predrasude i mržnju prema muslimanima uopšte. Naročito u okviru predizbornih kampanja, takvi političari su pokrenuli mržnju prema muslimanima koristeći prednosti zabrinutosti koje je izazvalo veće kretanje migranata.³⁰ To je za posledicu imalo rašireno nepoverenje prema muslimanima, uključujući one koji su rođeni ili su živeli duže vreme, zapravo već generacijama, u Evropi, i razvilo je i motivisalo netolerantne stavove među nekim nemuslimanima.
21. Osim političkog diskursa, govor mržnje usmeren na muslimane ili osobe koje se doživljavaju kao muslimani takođe se povećao u štampanim i elektronskim medijima u sve većem broju zemalja. Neki mediji muslimane prikazuju kao pretnju ili problem preko opštih tema, uključujući upornu kolokaciju reči muslimani/islam sa terminima kao što su terorizam ili ekstremizam, senzacionalističku praksu izveštavanja koja muslimane pozicionira kao stranog „drugog“ i, između ostalog, kao pretnju evropskim vrednostima. Takva upotreba stereotipnih slika u suprotnosti je sa principima etičkog novinarstva. Da bi se tome suprotstavilo, bez narušavanja uređivačke nezavisnosti medija, trebalo bi uložiti napore da se što više šire alternativni narativi o osobama koje podležu stigmatizaciji, prikazujući ih u pozitivnom svetlu koje je dobro utemeljeno, zasnovano na činjenicama i predstavlja ubedljiv izazov njihovom negativnom prikazivanju.³¹ Mediji su

²⁶ Preporuka o opštoj politici ECRI-ja br. 8 o suzbijanju rasizma u borbi protiv terorizma, Preambula.

²⁷ Specijalni izveštaj UN za savremene oblike rasizma, rasne diskriminacije, ksenofobije i s njima povezane netolerancije (2017), A/72/287: stav 7; Vidi takođe EU, FRA (2021), Direktiva (EU) 2017/541 o borbi protiv terorizma: Uticaj na osnovna prava i slobode.

²⁸ Godišnji izveštaj ECRI (2016): stav 18.

²⁹ Godišnji izveštaj ECRI (2014): stav 15.

³⁰ Godišnji izveštaj ECRI (2017): stav 14.

³¹ Vidi takođe Preporuku o opštoj politici ECRI-ja br. 15 o borbi protiv govora mržnje; Memorandum sa objašnjenjima; stav 96.

od ključne važnosti za ovaj efekat. S tim u vezi, ECRI je u više navrata naglašavao važnost uspostavljanja istinskog dijaloga sa muslimanskim zajednicama i preduzimanja mera za razgovor o imidžu islama i muslimanskih zajednica koji se prenosi javnosti, kao i promovisanja uključivanja različitih medijskih poslenika kako bi se narativ osporio iznutra.³²

22. Nadalje, govor mržnje na internetu koji cilja posebno muslimane u porastu je poslednjih godina i ostaje veoma rasprostranjen.³³ Zapaljivi antimuslimanski narativi umnožavaju se posebno na platformama društvenih medija, i uključuju demonizaciju muslimanskih zajednica, teorije zavere koje o muslimanima govore kao o „provaljivačima“ u Evropu, one diskurse specifične za pandemiju Kovida-19 i podsticanje na nasilje nad muslimanima. Ljudi koji su muslimani na mreži mogu takođe otkriti da je njihov muslimanski identitet meta u virtuelnom prostoru i izložen uvredljivom i pretećem ponašanju, čak i u kontekstu pitanja koja nemaju nikakve veze sa njihovom verom ili zajednicom, što neke obeshrabruje da učestvuju na internetu. ECRI je primetio da je porast govora mržnje na internetu uglavnom izazvan ili „pokrenut“ spoljnim dešavanjima, kao što su teroristički napadi ili izjave koje izazivaju napetost time što ne prave razliku između kritike religije i vređanja sledbenika te religije.
23. ECRI smatra da akcije protiv upotrebe govora mržnje treba da služe zaštiti pojedinaca i grupa osoba, a ne određenih ideologija ili religija, i da ograničenja govora mržnje ne bi trebalo da se zloupotrebljavaju, između ostalog, za suzbijanje kritike verskih uverenja.³⁴ U tom pogledu, iako antimuslimansku retoriku uvek treba osuđivati, treba je razlikovati od kritike islama. Pravljenje razlike između toga dvoga od suštinskog je značaja jer bi iskorenjivanje prostora za kritiku islama naštetilo demokratskoj debati i ugušilo slobodu izražavanja.³⁵

- Diskriminacija

24. Izveštaji ECRI-ja su pokazali da se antimuslimanski rasizam takođe može materijalizovati u široko rasprostranjenoj diskriminaciji u različitim oblastima života i u odnosima s vlastima. Ilustracije radi, u istraživanju sprovedenom u celoj EU, oko četiri od deset muslimana (39%) prijavilo je iskustvo diskriminacije, dok je svaki peti naveo da je religija bila primarna motivacija za to.³⁶ Na primer, za osobe sa imenima koja navode na zaključak da su možda muslimani, često se navodi da su nailazili na poteškoće u procesima zapošljavanja, uključujući odbijanje da im se da posao zbog toga što su identifikovani kao muslimani. Nedostatak zaposlenja ili smanjeni izgledi za zapošljavanje

³² Godišnji izveštaj ECRI (2017): stav 15.

³³ Na primer, vidi rezultate ankete iz 2021. koju je sproveo specijalni predstavnik generalnog sekretara Saveta Evrope za antisemitsku, antimuslimansku i druge oblike verske netolerancije i zločine iz mržnje.

³⁴ Preporuka o opštoj politici ELPI-ja br. 15 o borbi protiv govora mržnje; Preambula. Vidi takođe Rezoluciju PSSE 1510 (2006) o slobodi izražavanja i poštovanju verskih uverenja; Preporuka PSSE 1805(2007) o bogohuljenju, verskim uvredama i govoru mržnje protiv osoba na osnovu njihove veroispovesti.

³⁵ ECRI napominje da kritika bilo koje religije, uključujući islam, i njenih vođa ili običaja nije čin diskriminacije njenih sledbenika, već deo slobode izražavanja, što je osnovno ljudsko pravo sadržano u članu 10. Evropske konvencije o ljudskim pravima. Međutim, odgovorno ostvarivanje prava na slobodu izražavanja ne bi trebalo da prekorači granice prihvatljive kritike, kako je to utvrdio Evropski sud za ljudska prava. Sudska praksa Suda takođe je potvrdila da pravo na slobodu izražavanja ne štiti podsticanje na nasilje i diskriminaciju, negativne stereotipe ili direktne uvrede prema određenoj grupi, kao što su muslimani. Vidi *Norwood protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (br. 23131/03), odluka od 16. novembra 2004; *Soulas i drugi protiv Francuske* (br. 15948/03), odluka od 10. jula 2008; *Féret protiv Belgije* (br. 15615/07), presuda od 16. jula 2009; *Le Pen protiv Francuske* (br. 18788/09), odluka od 7. maja 2010. ECRI dalje primećuje da je Sud u nekoliko navrata izjavio da su, u kontekstu religije, države članice bile dužne da potisnu određene oblike ponašanja ili izražavanja koji su proizvoljno uvredljivi za druge i profani. Videti, na primer, *E.S protiv Austrije* (br. 38450/12, presuda od 25. oktobra 2018), stavovi 21, 43.

³⁶ EU, FRA (2017), *op. cit.*

ne samo da mogu dovesti do ekonomske isključenosti, već mogu muslimane, posebno mlade muslimane, učiniti i ranjivijim, potencijalno ih izolujući od društva. Na nivou zajednice, poslednjih decenija donete su zakonodavne mere u različitim nacionalnim i podnacionalnim kontekstima koje uključuju ograničenja nošenja verske odeće, izgradnju džamija, minareta, proizvodnju halal hrane i pristup državljanstvu, od kojih su neke smatrane diskriminatornim.

25. ECRI je više puta primetio da su žene koje nose vidljive verske simbole, kao što su marama, posebno podložne diskriminaciji i uznemiravanju na poslu zbog pola i vere.³⁷ Muslimanke koje nose vidljive verske simbole zaista su u fokusu intenzivne kontroverze u evropskim društvima. Ovu debatu dodatno je podstakao sve veći broj zakonskih mera kojima se reguliše nošenje takvih simbola. Iako se takvi zakoni odnose na sve verske simbole, za muslimanke se tvrdi da nesrazmerno snose posledice njihovog uticaja. Osim toga, navodi se da za muslimanke javna rasprava o tim inicijativama ima još štetnije posledice od samih zakona, jer se one prikazuju kao potlačene, pokorne i zavisne, što jača stereotipe i ne obraća dovoljno pažnje na samorazumevanje i subjektivnost delovanja ovih žena.
26. Glavna poteškoća za muslimanke jeste uticaj izbora da nose versku odeću, jer taj izbor često dovodi do neopravdanih ograničenja u širokom spektru oblasti, posebno u pristupu obrazovanju, zapošljavanju i dobrima i uslugama. Te prepreke duboko utiču na živote muslimanki i sprečavaju ih da ostvare svoj puni potencijal, što je fundamentalni gubitak ne samo na ličnom već i na društvenom nivou. Po mišljenju ECRI-ja, stigmatizacija i isključenost muslimanskih žena može podstaći osećaj izolacije unutar šire zajednice, produbiti podele među ljudima i ometati inkluzivna društva.
27. ECRI takođe napominje da izgleda da su posebno opšte zabrane potpunog pokrivanja (pomoću burke ili nikaba) i drugi slični slučajevi koji se vode pred međunarodnim sudskim telima, kao što su Evropski sud za ljudska prava (ESLJP)³⁸, Sud pravde Evropske unije³⁹ i Komitet UN za ljudska prava⁴⁰ dodatno povećali kontroverze. Iako sudska praksa pokazuje različite stavove o ograničenjima u vezi sa verskim odevanjem, opravdanja za ovo drugo uključuju zaštitu dostojanstva žena i ravnopravnost žena i muškaraca, osiguranje javne bezbednosti, očuvanje društvene interakcije i garantovanje uslova „zajedničkog života“.

³⁷ Vidi Preporuku o opštoj politici ECRI-ja br. 14 o borbi protiv rasizma i rasne diskriminacije pri zapošljavanju; Memorandum sa obrazloženjem.

³⁸ Za sudska praksu u vezi sa velom za lice – vidi S.A.S. protiv Francuske (br. 43835/11), presuda od 1. jula 2014; Belcacemi i Oussar protiv Belgije (br. 37798/13), presuda od 11. jula 2017; Dakir protiv Belgije (br. 4619/12), presuda od 11. jula 2017. Sudska praksa takođe uključuje, između mnogih drugih, slučajeve nastavnika osnovnih škola i univerzitetskih predavača, studenata, učenika, bolničkih radnika. Vidi - između ostalog - Dahlab protiv Švajcarske (br. 42393/98), prihvatljivost, 15. februar 2001; Leyla Şahin protiv Turske [Vv], (br. 44774/98), presuda od 10. novembra 2005; Köse i drugi protiv Turske (br. 26625/02), odluka od 24. januara 2006; Dogru protiv Francuske, (br. 27058/05) i Kervanci protiv Francuske (br. 31645/04), presude od 4. decembra 2008; Ebrahimian protiv Francuske (br. 64846/11), presuda od 26. novembra 2015; Osmanoğlu i Kocabaş protiv Švajcarske (br. 29086/12), presuda od 10. januara 2017.

³⁹ Predmeti C-157/15, Samira Achbita, Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding v. G4S Secure Solutions NV i 188/15 Bougnaoui i Association de défense des droits de l'homme (ADDH) protiv Micropole Univers, Sud pravde Evropske unije (SPEU), 14. mart 2017; Predmeti C-804/18 i C-341/19, IX protiv WABE eV i MJ protiv MH Müller Handels GmbH, SPEU, 15. jul 2021.

⁴⁰ Yaker protiv Francuske (br. 2747/2016), 17. jul 2018; Hebbadj protiv Francuske (br. 2807/2016), 17. jul 2018.

28. ECRI priznaje značajno diskreciono pravo država u pitanjima koja se odnose na izražavanje vere i ograničenja koja mogu biti nametnuta u tom pogledu, što je potvrdio ESLJP, i dalje podseća da svaki zakon koji uvodi neku zabranu mora poštovati načela zakonitosti, srazmernosti i neutralnosti, težiti legitimnom cilju i biti oslobođen svakog oblika diskriminacije. S tim u vezi, ECRI naglašava važnost jednakog tretmana svih verskih grupa i smatra da bi takvo zakonodavstvo moglo imati negativan uticaj na uključivanje određene zajednice i dovesti do posredne i interseksionalne diskriminacije, sa značajnim rizikom od ometanja osnaživanje i samoostvarenje muslimanskih žena i devojčica uz njihovo istovremeno marginalizovanje.
29. U različitim nacionalnim okruženjima i uprkos zakonima koji štite slobodu udruživanja, muslimanski subjekti civilnog društva podlegali su vladinim ograničenjima, uključujući naloge o zatvaranju. U skladu sa gorepomenutim konceptom sumnjivih zajednica, to se može desiti u nedostatku čvrstih dokaza koji bi opravdali takve mere. Efekat takvog zatvaranja – ili pretnji zatvaranjem – nosi rizik od neopravdanog ograničavanja slobode udruživanja među muslimanskim zajednicama i njihove sposobnosti da se uključe u građansko učešće. Države takođe zadiru u mogućnost muslimana da praktikuju svoju veru bez diskriminacije, na primer, sprečavanjem izgradnje džamija.⁴¹
30. U ovom kontekstu, ECRI smatra da bi države članice trebalo da teže integrativnim ciljevima pluralizma, tolerancije i širokoumnosti i da traže mere koje bi istakle raznolikost društava u kojima muslimani čine sastavni deo. Po mišljenju ECRI-ja, gde je to prikladno, razumno prilagođavanje verskim zahtevima⁴² takođe može obezbediti da muslimani ostvaruju svoje pravo na slobodu veroispovesti bez diskriminacije i imati pozitivan uticaj u smislu integracije i društvene kohezije.
31. Po mišljenju ECRI-ja, određene osobe ustraju u predrasudama prema muslimanima zbog svog nedovoljnog poznavanja muslimanske religije i kulture, ili su te predrasude zasnovane na antimuslimanskim stereotipima, ili iz jednog i drugog razloga. Često postoji ograničeno i pristrasno poznavanje islama i nedostatak percepcije o muslimanima zasnovane na činjenicama. S obzirom na važnu ulogu obrazovanja i njegove socijalizacijske funkcije, nastava o antimuslimanskom rasizmu i diskriminaciji treba da bude ugrađena u školski program kao deo širih časova o građanstvu, ljudskim pravima, toleranciji i borbi protiv rasizma. ECRI naglašava da je borba protiv omalovažavanja i negativnih verskih stereotipa o osobama kroz obrazovanje najbolji način za eliminisanje antimuslimanskih stereotipa i da se može suprotstaviti takvim stereotipima na ujednačene i odmerene načine.⁴³ Takve mere inkluzivnog obrazovanja mogu takođe izgraditi otpor mladih ljudi prema nasilnim ekstremističkim porukama i podstaći pozitivan osećaj identiteta i pripadnosti.

⁴¹ Specijalni izvestilac UN za slobodu veroispovesti ili uverenja (2021), A/HRC/46/30, stav 27.

⁴² Videti, s tim u vezi, Savet Evrope, Rezoluciju 1928 (2013) PSSE o zaštiti ljudskih prava u vezi sa verom i uverenjem i zaštiti verskih zajednica od nasilja, stav 9.9, i Rezoluciju 2036 (2015) o borbi protiv netolerancije i diskriminacije u Evropi sa posebnim fokusom na hrišćane, stav 2.

⁴³ OEBS/ODIHR, Savet Evrope i Unesko, Smernice za edukatore o suzbijanju netolerancije i diskriminacije muslimana: Bavljenje islamofobijom kroz obrazovanje (2011); str. 23-31. Vidi takođe Preporuku o opštoj politici ECRI-ja br. 10 o borbi protiv rasizma i rasne diskriminacije u školskom obrazovanju i kroz njega.

32. Podsticanje interkulturalnog dijaloga jednako je ključno za zbližavanje zajednica i pojedinaca i obezbeđivanje jednakog dostojanstva i međusobnog poštovanja.⁴⁴ U tom kontekstu, ECRI smatra da su odgovori lokalne politike na suzbijanje antimuslimanskog rasizma i diskriminacije posebno važni. Ovaj pristup nailazi na pozitivnu reakciju kod muslimanskih zajednica, kap in onih sa drugim verovanjima u svrhu izgradnje poverenja, kohezije i pozitivnih međukulturalnih interakcija, prihvatajući različitost kao prednost, ali ne i kao pretnju.

- *Nasilje motivisano mržnjom*

33. Izveštaji ECRI-ja o monitoringu pokazali su rasprostranjenost nasilja motivisanog mržnjom nad muslimanima. Antimuslimanski napadi se kreću od sknavljenja muslimanskih grobalja, verskih objekata i džamija, preko uvredljivog ponašanja, pretnji, fizičkih napada, uključujući napade u javnosti, na muslimanske muškarce ili muškarce koji se percipiraju kao muslimani, do ubistava i smrtonosnih terorističkih napada. Podaci iz mnogih evropskih zemalja navode na zaključak da su muslimanke često mete nasilja koje često uključuje skidanje velova sa lica i marama ili pljuvanje po njima. ECRI uvek poziva na snažne akcije za sprečavanje i kažnjavanje takvih napada jer takvo javno ponižavanje podriva ljudsko dostojanstvo, stvara strah i izolaciju i ometa integraciju i inkluziju.⁴⁵ Kao što je gore navedeno, muslimanski muškarci i žene bili su izloženi govoru mržnje protiv muslimana na internetu i van interneta, na meti zlostavljanja i neprijateljstva, sa dokazima koji ukazuju na to da će se incidenti antimuslimanskog neprijateljstva verovatno povećati nakon terorističkih napada koje su izveli oni koji tvrde da to čine u ime islama.
34. Sve u svemu, obim nasilnih incidenata protiv muslimana često ostaje nedokumentovan i nedovoljno prijavljen. Žrtve i svedoci obično se uzdržavaju od prijavljivanja ovih incidenata zbog straha od odmazde ili nepoverenja u vlasti. ECRI napominje da propust vlasti da adekvatno reaguju na zločine iz mržnje protiv muslimana može dovesti do ponavljanja takvih radnji i da nedostatak krivičnog gonjenja može poslati poruku nekažnjivosti. U tom kontekstu, ECRI je više puta naglašavao potrebu da se preduzmu koraci kako bi se osiguralo efikasno funkcionisanje pravosudnog sistema protiv zločina iz mržnje protiv muslimana.⁴⁶ To uključuje, između ostalog, delotvorno praćenje i evidentiranje incidenata, prikupljanje jednoobraznih i pouzdanih podataka, povećanje kapaciteta agencija za sprovođenje zakona i tužilačkih službi kako bi delotvorno identifikovale i istraživale zločine motivisane predrasudama, razvijanje mehanizama podrške žrtvama i sprovođenje mera izgradnje poverenja radi unapređenje odnosa između policije i muslimanskih zajednica.

⁴⁴ Vidi Savet Evrope, *Bela knjiga o interkulturalnom dijalogu* (2008).

⁴⁵ Godišnji izveštaj ECRI (2018), stav 15.

⁴⁶ OEBS-ODIHR, *Razumevanje zločina iz mržnje protiv muslimana i rešavanje bezbednosnih potreba muslimanskih zajednica* (2020).

D. Uticaj na muslimane

35. Antimuslimanski rasizam ima dubok uticaj na muslimanske pojedince, zajednice i širu društvenu zajednicu. Na individualnom nivou, dehumanizujući emocionalni i psihološki efekti antimuslimanskog rasizma uključuju osećaj straha i ranjivosti, poricanja, besa, poniženja i smanjenog samopoštovanja. Mnogi muslimani osećaju pritisak da sakriju ili potcenjuju svoj verski identitet kako bi se manje identifikovali kao muslimani ili izgledali „umereniji“ ne bi li smanjili sumnju države i javnosti, kako bi izbegli napade ili mogli da ispoljavaju aktivnosti kao subjekti društva i ostvaruju i ljudska prava. Nadalje, muslimani mogu ograničiti svoje kretanje i/ili svesno izbegavati određene situacije u kojima mogu biti meta antimuslimanske mržnje ili predrasuda. Strah da ćete postati meta i da ćete uvek biti u opasnosti može naneti veću psihološku štetu od zasebnih i neposredno doživljenih incidenata antimuslimanskog rasizma. Dokazi takođe ukazuju na to kod dece koja su svedoci dela rasizma i koja doživljavaju autocenzuru u otkrivanju svog identiteta postoji veća verovatnoća da će se razviti socioemocionalni problemi kako sazrevaju nego kod dece kod koje to nije slučaj.
36. Antimuslimanski rasizam i diskriminacija dovode do ukorenjene isključenosti muslimana, i ti problemi imaju stvarne implikacije koje prožimaju njihov svakodnevni život, a tiču se lošijih standarda stanovanja, nižih nivoa prihoda, više stope i dužih perioda nezaposlenosti, zaposlenja u manje poželjnim zanimanjima, lošijih zdravstvenih ishoda i nižih nivoa obrazovanja, čak i u slučajevima kada se uslovi inače mogu sprečiti. Bitno je da takva isključenja imaju dugoročne efekte, prevazilazeći pojedinca i njegov neposredni društveni milje, utičući na životne šanse zajednica koje obuhvataju više generacija.
37. U pogledu društveno-političkog učešća, „sekjuritizacija“ muslimanskih zajednica negativno je uticala na njihovu slobodu izražavanja, slobodu udruživanja i političko učešće. Takve prakse su imale posebno obeshrabrujući efekat na društveno-političko učešće mladih muslimana i muslimanskih subjekata civilnog društva. Štaviše, oni koji su neopravdano izdvojeni kao „osumnjičeni“ moraju da žive sa povezanom traumom usled toga što se prema njima postupalo kao prema osumnjičenima, a to uključuje muslimansku školsku decu. Unutar muslimanskih zajednica, politike ili prakse koje su navodno razvijene u svrhu borbe protiv terorizma mogu stvoriti antagonističku atmosferu i na taj način umanjiti poverenje, što dovodi do nedovoljnog prijavljivanja zločina iz mržnje, otuđenja i stvaranja ili pogoršanja društvenih podela. Po mišljenju ECRI-ja, obezbeđivanje osećaja pripadnosti među muslimanskim zajednicama društvima u kojima žive predstavlja imperativ kako bi se osigurala društvena kohezija i sprečila marginalizacija, isključenost, pa čak i radikalizacija malog broja pripadnika tih zajednica.

III. Preporuke

ECRI primećuje da se nivoi i oblici antimuslimanskog rasizma i diskriminacije značajno razlikuju među državama članicama Saveta Evrope. Sledeće preporuke, koje takođe uzimaju u obzir relevantne nalaze iz ECRI-jevog rada na monitoringu pojedinačnih zemalja, ne treba shvatiti kao pristup „jedna veličina za sve“. One su zamišljene kao spisak akcija koje su vlade pozvane da razmotre i, ako je potrebno, da se prilagode okolnostima u svojoj zemlji u saradnji sa dotičnim zajednicama.

ECRI preporučuje da vlade država članica:

A. Politike i institucionalna koordinacija

1. daju visok prioritet borbi protiv antimuslimanskog rasizma, preduzimajući sve neophodne mere za suzbijanje svih njegovih javnih ispoljavanja, bez obzira na njihovo poreklo;
2. obezbede da se akcijama usmerenim na suzbijanje antimuslimanskog rasizma dosledno dâ mesto koje zaslužuju među akcijama usmerenim na suzbijanje rasizma, kao poseban akcioni plan ili, alternativno, integrisan u opšti akcioni plan protiv rasizma;
3. obezbede da se borba protiv antimuslimanskog rasizma i diskriminacije vodi na svim administrativnim nivoima (nacionalnom, regionalnom, lokalnom) i olakšaju uključivanje širokog spektra subjekata iz različitih sektora društva (posebno političkih, pravnih, ekonomskih, društvenih, verskih, obrazovnih i kulturnih) u te napore;
4. donesu zakone koji imaju za cilj borbu protiv antimuslimanskog rasizma i diskriminacije, uzimajući u obzir preporuke ECRI-ja u njegovoj Preporuci o opštoj politici br. 7 o nacionalnom zakonodavstvu za borbu protiv rasizma i rasne diskriminacije;
5. preispitaju zakone i politike u vezi sa borbom protiv terorizma ili ekstremizma kako bi se osiguralo da neposredno ili posredno ne diskriminišu muslimane i da ukinu sve zakonske odredbe i propise koji se smatraju diskriminatornim;
6. redovno procenjuju uticaj, uključujući iz perspektive osnovnih prava i rodne perspektive, zakona i politika protiv terorizma i ekstremizma na muslimanske zajednice i da obezbede da grupe koje su posebno pogođene primenom takvih zakona i politika budu temeljno konsultovane i uključene u razgovore o njihovoj primeni;
7. obezbede uključivanje načela interseksionalnosti u sve politike ravnopravnosti, uključujući one koje se bave rasizmom i diskriminacijom muslimana;
8. podižu svest među javnim telima o potrebi da obrate pažnju i da se bave svim strukturnim oblicima diskriminacije muslimana i njihovih zajednica, posebno u oblastima obrazovanja, zapošljavanja, stanovanja, pristupa dobrima i uslugama, pristupa javnim mestima i slobode kretanja;
9. gde je to prikladno, imenuju nacionalne koordinatore, kao i koordinatore na decentralizovanom nivou, koji će da nadgledaju i koordiniraju napore u borbi protiv antimuslimanskog rasizma i diskriminacije, koji će delovati kao most između vladinih službi, agencija za sprovođenje zakona i drugih relevantnih javnih tela (npr. u oblastima obrazovanja i kulture) i muslimanskih zajednica i institucija, i koji će takođe koordinirati sa drugim nacionalnim koordinadorima kako bi osigurali da države članice sprovedu dosledne koordinisane politike;
10. gde je to prikladno, uspostave nezavisnu ekspertsku grupu ili komitet zadužen za praćenje antimuslimanskog rasizma i diskriminacije na nacionalnom nivou i za davanje svih neophodnih preporuka za preventivno delovanje i protivmere;

11. prikupljaju i objavljuju sveobuhvatne rodno razvrstane podatke o ravnopravnosti kako bi se pomoglo u identifikaciji svih sistemskih pitanja i prioritetnih oblasti za političke odgovore na antimuslimanski rasizam i diskriminaciju;
12. u potpunosti uključe nacionalna tela za ravnopravnost u proces suprotstavljanja, monitoringa, prikupljanja podataka, slušanja i razmatranja pritužbi i predstavki o antimuslimanskim aktima, kao i savetovanja zakonodavnih vlasti o usvajanju relevantnog zakonodavstva, u skladu sa smernicama navedenim u revidiranoj Preporuci o opštoj politici ECRI-ja br. 2 o telima za ravnopravnost u borbi protiv rasizma i netolerancije na nacionalnom nivou;
13. za one države članice koje to još nisu učinile, da potpišu i ratifikuju Dodatni protokol uz Konvenciju Saveta Evrope o sajber kriminalu iz 2003. godine o inkriminisanju dela rasističke i ksenofobične prirode počinjenih preko kompjuterskih sistema
14. podržavaju koordinaciju i razmenu najboljih praksi u oblasti sprečavanja i borbe protiv antimuslimanskog rasizma i diskriminacije između različitih organizacija na međunarodnom nivou, kao što su Savet Evrope, OEBS, Evropska unija i Ujedinjene nacije;

B. Prevencija

15. prate mere javne politike u cilju razvoja aktivnosti kojima se podržava inkluzivna i holistička zastupljenost muslimana u društvu i podstiču kreatori politike da obezbede jednakost, vrednuju različitost i pružaju podršku pozitivnoj interakciji i aktivnom građanstvu i učešću u kreiranju svojih politika;
16. podstiču političke subjekte, nosioce mišljenja i druge javne ličnosti da zauzmu čvrst stav u javnosti protiv antimuslimanskog rasizma, govoreći⁴⁷ protiv njegovih različitih ispoljavanja, uključujući sve njegove savremene oblike, i jasno stavljajući do znanja da se antimuslimanski rasizam nikada neće tolerisati;
17. preduzmu neophodne mere da eliminišu diskriminaciju muslimana u pristupu obrazovanju;
18. preduzmu mere, uključujući one zakonodavne prirode ako je potrebno, za borbu protiv diskriminacije muslimana u pristupu zapošljavanju i na radnom mestu;
19. podstaknu poslodavce u javnom i privatnom sektoru da osmisle i sprovedu „kodekse ponašanja“ u cilju borbe protiv diskriminacije muslimana u pristupu zapošljavanju i na radnom mestu i da, gde je to prikladno, rade na tome da radna mesta predstavljaju različitost datog društva;
20. ispituju da li muslimani pate od diskriminacije i socijalne isključenosti na osnovu svoje veroispovesti i, u konsultaciji sa lokalnim zajednicama, razvijaju politike za bavljenje takvim pojavama;
21. obezbede da osobe muslimanske veroispovesti budu u poziciji da ostvaruju svoje pravo na slobodu veroispovesti bez diskriminacije, uključujući putem javnih institucija koje u svojim svakodnevnim praksama, gde je to prikladno, obezbeđuju razumno prilagođavanje verskim zahtevima, u cilju obezbeđivanja zaštite od posredne diskriminacije;

⁴⁷ Vidi takođe Preporuku o opštoj politici ECRI-ja br. 15 o borbi protiv govora mržnje, posebno preporuku 4.g.

22. obraćaju posebnu pažnju na situaciju muslimanskih žena, koje mogu patiti od intersekcionalne diskriminacije na osnovu pola, vere i nacionalnog ili etničkog porekla, i da preduzimaju konkretne i delotvorne mere kako bi se obezbedila njihova inkluzija;
23. podstiču i podržavaju istraživačke projekte i nezavisni monitoring antimuslimanskog rasizma i diskriminacije;⁴⁸
24. obezbede da tela krivičnog pravosuđa prikupljaju podatke o antimuslimanskim incidentima i zločinima u dezagregiranom obliku koji je dogovoren kao najbolja praksa od strane evropskih agencija i drugih međunarodnih organizacija u cilju obezbeđivanja doslednih i kontinuiranih podataka pogodnih za politike smanjenja kriminala;⁴⁹
25. ispituju da li propisi kojima se regulišu agencije za sprovođenje zakona ili koje su one usvojile negativno utiču na muslimane i iskorene svaku praksu koju su razvile agencije za sprovođenje zakona a koja se svodi na rasno profilisanje, uključujući korišćenje novih tehnologija i tehnologija u razvoju;⁵⁰
26. regulišu internet kompanije, uključujući mreže društvenih medija, telekom operatere i provajdere internet usluga u cilju uspostavljanja delotvornih sistema za praćenje i zaustavljanje antimuslimanskog govora mržnje na internetu,⁵¹ u skladu sa međunarodnim standardima ljudskih prava,⁵² i da sarađuju sa mrežama društvenih medija kako bi zajedno radili na inicijativama, posebno u oblasti obrazovanja, koje bi mogle pomoći u širenju uravnoteženih narativa o muslimanima i islamu na platformama društvenih medija;
27. obezbeđuju stalnu obuku na lokalnom, regionalnom i nacionalnom nivou za policijske službenike, tužioce i pravosuđe o sprečavanju i borbi protiv antimuslimanskog rasizma, uključujući prepoznavanje i evidentiranje zločina iz mržnje protiv muslimana, što je dogovoreno kao najbolja praksa od strane evropskih agencija i drugih međunarodnih organizacija;⁵³
28. promovišu učenje o raznolikosti muslimanskog života i muslimanske istorije, kao i o pozitivnom doprinosu muslimanskih pojedinaca, zajednica i kulture evropskim društvima, uključujući uravnotežen i objektivan prikaz istorije islama u Evropi u obrazovnim programima, udžbenicima i digitalnim alatima oslobođenim iskrivljenih tumačenja verske i kulturne istorije, kao i percepcije neprijateljstva prema određenim verskim, etničkim i kulturnim grupama;⁵⁴
29. obezbede da verska nastava u školama poštuje kulturni pluralizam i obezbede obuku nastavnika u tom smislu;
30. obezbede da direktori škola, nastavnici i drugo osoblje budu adekvatno pripremljeni za delotvorno rešavanje antimuslimanskog uznemiravanja i napada koji se dešavaju u školama i

⁴⁸ Vidi takođe Preporuku 33 u nastavku.

⁴⁹ Vidi, npr., OEBS/ODIHR Priručnik za informacije protiv zločina iz mržnje.

⁵⁰ Preporuka o opštoj politici ECRI-ja br. 11 o borbi protiv rasizma i rasne diskriminacije u radu policije, Poglavlje I; UN, Opšta preporuka CERD-a br. 36 o sprečavanju i borbi protiv rasnog profilisanja od strane službenika za sprovođenje zakona, CERD/C/GC/36 (2020), str. 12, 31-36. Vidi takođe Preporuku Uneska o etici veštačke inteligencije (2021).

⁵¹ Vidi, na primer, presudu Evropskog suda za ljudska prava (ESLJP) u predmetu Sančez protiv Francuske, u kojem je Sud utvrdio da političar kažnjen u krivičnom postupku zato što nije blagovremeno postupio tako što bi obrisao sadržaj mržnje sa svog naloga na javnim društvenim mrežama nije zaštićen članom 10. Evropske konvencije o ljudskim pravima (ESLJP 2021, br. 45581/15). 2. septembra 2021).

⁵² Vidi Savet Evrope, Preporuku CM/Rec (2018) 2 Komiteta ministara državama članicama o ulogama i odgovornostima posrednika na internetu.

⁵³ Vidi takođe programe OEBS-a/ODIHR-a pod nazivom Obuka protiv zločina iz mržnje za agencije za sprovođenje zakona (TAHCLE) i tužioce i Obuka o zločinima iz mržnje (PAHCT).

⁵⁴ Savet Evrope, Preporuka PSSE 1162 (1991) o doprinosu islamske civilizacije evropskoj kulturi.

drugim obrazovnim ustanovama, uključujući ustanove visokog obrazovanja, putem ciljane obuke i materijala;

31. planiraju relevantne i delotvorne obrazovne politike i aktivnosti u cilju promovisanja boljeg razumevanja antimuslimanskog rasizma i diskriminacije i suprotstavljaju se antimuslimanskim generalizacijama (i) edukacijom učenika i studenata o antimuslimanskom rasizmu i diskriminaciji, (ii) sprečavanjem antimuslimanskog rasizma i diskriminacije kroz obrazovanje i (iii) reagovanjem na antimuslimanske incidente;⁵⁵

32. obezbede da obrazovanje o antimuslimanskom rasizmu i diskriminaciji bude dostupno kroz relevantne discipline učenicima i studentima odgovarajućeg uzrasta, u formalnom i neformalnom obrazovanju, uključujući obrazovanje odraslih i obuku nastavnika;

33. podržavaju naučna istraživanja koja imaju za cilj podršku pojedincima i grupama koji su pod posebnim rizikom da postanu žrtve antimuslimanske mržnje, koriste narative zasnovane na javno artikulisanim savremenim iskustvima antimuslimanskog rasizma i da razvijaju kontranarative;

34. podstiču debatu unutar medijskih profesija o njihovoj ulozi u sprečavanju i borbi protiv antimuslimanskog rasizma i diskriminacije, kao i o posebnoj odgovornosti medijskih poslenika⁵⁶ za sliku koju prenose o islamu i muslimanskim zajednicama, te da u tom kontekstu izveštavaju o svim svetskim događajima, posebno u vezi sa svim oblicima terorizma, na nepristrasan način kojim se izbegava održavanje antimuslimanskih stereotipa i predrasuda i, umesto toga, pruža širi uvid u bogatu raznolikost života muslimana, a posebno života muslimanki;

35. podržavaju aktivnosti nevladinih organizacija koje igraju važnu ulogu u sprečavanju i borbi protiv antimuslimanskog rasizma i diskriminacije, promovišući uvažavanje različitosti i obezbeđujući otvoren i demokratski prostor za te organizacije da razmatraju različite aspekte antimuslimanskog rasizma i diskriminacije zajedno sa državnim organima, regionalnim/lokalnim upravama i drugim relevantnim akterima iz privatnog sektora;

36. podržavaju zajedničke antirasističke akcije između različitih etničkih i verskih zajednica i promovišu interkulturalni i međuverški dijalog i toleranciju kroz stalne napore i širok domet koji uključuje širok spektar društvenih subjekata na svim nivoima, uključujući obezbeđivanje finansiranja i uspostavljanje relevantnih institucionalnih foruma;

37. podstiču verske vođe na svim nivoima i naučnike da preuzmu odgovornost za podučavanje na lokalnom nivou i izbegavaju podsticanje antimuslimanskog rasizma;

38. preduzimaju neophodne korake za unapređenje političkog učešća muslimanskih zajednica, posebno na regionalnom/lokalnom nivou, kao i na nacionalnom i evropskom nivou;

39. nastoje da uspostave i razviju mehanizme i kanale, npr., putem javnih rasprava na lokalnom i regionalnom nivou, za uspostavljanje neposrednih kontakata sa muslimanima u cilju jačanja poverenja u te zajednice u odnosu na javna tela;

⁵⁵ Vidi takođe Smernice OEBS-a/ODIHR-a, Saveta Evrope i Uneska za edukatore o suzbijanju netolerancije i diskriminacije muslimana: bavljenje islamofobijom kroz obrazovanje (2011), str. 31-43.

⁵⁶ Mreža etičkog novinarstva (2019), Muslimani u medijima: ka većoj toleranciji i raznolikosti.

C. Zaštita

40. obezbede zaštitu muslimana, muslimanskih zajednica i njihovih institucija promovisanjem saradnje između njih i lokalnih, kao i nacionalnih organa za sprovođenje zakona, istovremeno priznajući primarnu odgovornost država članica, na osnovu utvrđenih najboljih praksi i smernica, kao i ocenjujući preduzete mere i razmenjujući najbolje prakse sa drugim vladama;⁵⁷

41. unapređuju saradnju i dijalog sa muslimanskim zajednicama kako bi se utvrdile i sprovele neophodne bezbednosne mere i zadovoljile njihove druge brige i potrebe, uključujući, kada je to potrebno, finansijsku podršku. U tom kontekstu, gde je to potrebno, da preduzmu sve neophodne korake da osiguraju bezbednost muslimanskih lica, sa posebnim naglaskom na muslimanke i muslimanske kulturne, obrazovne i verske objekte, kao što su džamije, i na život muslimanske zajednice, u dijalogu sa muslimanskim i drugim udruženjima angažovanim u borbi protiv antimuslimanskog rasizma;

42. otklanjaju diskriminatorne pravne ili upravne prepreke za izgradnju odgovarajućih bogomolja za praktikovanje islama i za njegove pogrebne obrede;

43. garantuje da se muslimanska verska odeća ne koristi kao izgovor za neopravdano različito postupanje, posebno kada je ono usmereno na muslimanke, uspostavljanjem pravične ravnoteže između slobodnog ispoljavanja vere i uverenja i legitimnog javnog interesa koji je neophodan u demokratskom društvu, kao što je utvrđeno u stavu 2 člana 9 Evropske konvencije o ljudskim pravima;

44. obezbede delotvornu i jednaku zaštitu za izražavanje verskih uverenja, uključujući kritiku islama, osim ako takvi izrazi podstiču nasilje, mržnju ili negativne stereotipe prema muslimanima;

45. obezbede podršku žrtvama antimuslimanskih i drugih rasističkih akata, u skladu sa postojećim pravnim instrumentima,⁵⁸ smernicama⁵⁹ i dobrom praksom, kao što su razvoj pristupa usmerenog na žrtve, obezbeđivanje da se prema žrtvama antimuslimanske mržnje postupa osetljivo i da dobiju odgovarajuću podršku (uključujući psihosocijalno savetovanje) pre, tokom i posle krivičnog postupka, i uspostavljanje mreža koje čine svi oni koji rade na sprečavanju i suzbijanju diskriminacije pripadnika muslimanskih zajednica;⁶⁰

46. obezbede da žrtve antimuslimanske diskriminacije budu svesne mogućnosti prosleđivanja slučajeva nacionalnom telu za ravnopravnost;

47. obezbede da žrtve antimuslimanskih dela budu svesne svojih prava na obeštećenje u građanskim, upravnim i krivičnim postupcima i da ne budu sprečene da ih ostvare zbog straha, nedovoljnog znanja, fizičkih ili emocionalnih prepreka ili nedostatka sredstava;

48. izbegavaju preterano intervjuisanje žrtava i koriste tehnologiju i druge alatke da ih zaštite od ponovne viktimizacije;⁶¹

⁵⁷Vidi, npr., OEBS/ODIHR (2020), Razumevanje zločina iz mržnje protiv muslimana – bavljenje bezbednosnim potrebama muslimanskih zajednica: Praktični vodič.

⁵⁸ Vidi, npr., Evropsku konvenciju o naknadi štete žrtvama nasilnih zločina (CETS br. 116).

⁵⁹ Vidi, npr. Revidirane smernice Komiteta ministara Saveta Evrope o zaštiti žrtava terorističkih akata (2017).

⁶⁰ Vidi EU-FRA Zbornik praksi za zločine iz mržnje.

⁶¹ Žrtve zločina iz mržnje u sistemu krivičnog pravosuđa. Praktični vodič, OEBS/ODIHR, 2020.

D. Tužilaštvo / Sprovođenje zakona

49. obezbede da zakonodavstvo omogućava agencijama za sprovođenje zakona i tužilaštvima da se delotvorno bore protiv antimuslimanskog rasizma, uzimajući u obzir preporuke ECRI-ja u Preporuci o opštoj politici br. 7 o nacionalnom zakonodavstvu za borbu protiv rasizma i rasne diskriminacije;

50. obezbede da se zakonom predvidi da, za sva krivična dela rasistička motivacija, uključujući antimuslimansku motivaciju, predstavlja otežavajuću okolnost;

51. obezbede da se krivičnim zakonom takođe pokriju antimuslimanska predrasuda i kažnjavaju sledeća antimuslimanska dela kada su namerno počinjena:

- a. javno podsticanje na diskriminaciju, nasilje ili mržnju prema osobi ili grupi lica zato što su muslimani ili se percipiraju kao muslimani;
- b. upotreba nasilja nad drugom osobom ili oštećenje njene imovine zato što je musliman ili se percipira kao musliman;
- c. stvaranje ili vođenje grupe koja je sebi postavila za cilj propagiranje ili podsticanje diskriminacije, nasilja ili mržnje, ili korišćenje nasilja protiv druge osobe ili oštećenje njene imovine zato što je musliman ili se percipira kao musliman;
- d. članstvo u grupi ili organizaciji koja sebi postavlja ciljeve navedene u tački c) iznad;
- e. učestvovanje u grupnom napadu na deo stanovništva, pojedinačne građane ili njihovu imovinu u vezi s činjenicom da su muslimani ili se percipiraju kao muslimani;
- f. javne uvrede i klevete osobe ili grupe lica zato što su muslimani ili se percipiraju kao muslimani;
- g. pretnje licu ili grupi lica zato što su muslimani ili se percipiraju kao muslimani;
- h. javno izražavanje, sa rasističkim ciljem, ideologije koja potcenjuje ili omalovažava, ili koja podstiče mržnju protiv grupe osoba zato što su muslimani ili se percipiraju kao muslimani;
- i. javno poricanje, iskrivljavanje, trivijalizacija, opravdavanje ili odobravanje, sa rasističkim ciljem, zločina genocida, zločina protiv čovečnosti ili ratnih zločina počinjenih nad osobama zato što su muslimani ili se percipiraju kao muslimani;
- j. javno širenje ili javna distribucija, ili proizvodnja ili skladištenje sa ciljem javnog širenja ili javne distribucije, sa rasističkom namerom, pisanog, slikovnog ili drugog materijala koji sadrži ispoljavanja obuhvaćena tačkama a), f), g), h) i i) iznad;
- k. sknavljenje, uništavanje ili oštećivanje sa rasističkim ciljem džamija, molitvenih domova ili drugih institucija muslimanske zajednice, kao što su škole, kulturni centri ili groblja, ili njihovih simbola;
- l. ometanje silom ili pretnjom muslimana da slobodno ispovedaju svoju veru ili da vrše svoje verske obrede i službe, kojima se ne krše zakoni zemlje, javni red i moralnost;

52. obezbede da se antimuslimanski zločini počinjeni na internetu kažnjavaju kao i zločini van interneta i da se njima adekvatno bave putem delotvornog krivičnog gonjenja i drugih mera. Internet provajderi moraju brzo i dosledno ukloniti nezakoniti govor mržnje protiv muslimana, u skladu sa relevantnim zakonskim i vanzakonskim okvirom;

53. obezbede da se zakonom predvidi obaveza suzbijanja javnog finansiranja organizacija koje promovišu antimuslimanski rasizam i diskriminaciju, uključujući političke partije;

54. obezbede da se zakonom predvidi mogućnost raspuštanja organizacija koje promovišu antimuslimanski rasizam i diskriminaciju;
55. preduzmu odgovarajuće mere kako bi se obezbedilo da se zakoni čiji je cilj sprečavanje i sankcionisanje antimuslimanskog rasizma i diskriminacije delotvorno primenjuju;
56. sprovode preporuke date u gornjem odeljku III.B (Prevencija) o prikupljanju podataka (stav 24) i obuci za policijske službenike, tužioce i pravosuđe (stav 27);
57. primenjuju preporuke date u odeljku III.C (Zaštita) iznad o pravima žrtava (stav 47) i izbegavanju ponovne viktimizacije (stav 48);
58. promovišu delotvorno učešće žrtava antimuslimanskih akata u građanskim, upravnim ili krivičnim postupcima, u skladu sa relevantnim procedurama;
59. obezbede da policija i tužilaštvo odrede osobe za kontakt za ranjive grupe koje su na meti govora mržnje i zločina iz mržnje, uključujući muslimane. Te kontakt osobe treba da prođu kontinuiranu obuku o istraživanju govora mržnje i zločina iz mržnje i da izgrade i održavaju redovan dijalog sa tim grupama kako bi se obezbedilo adekvatno prijavljivanje, istraga i krivično gonjenje govora mržnje i zločina iz mržnje;
60. obezbede da policija i tužilaštvo temeljno istražuju sve slučajeve navodnih govora mržnje protiv muslimana i zločina iz mržnje i obezbede da se moguće postojanje predrasude kao motivacije dosledno uzima u obzir u policijskim izveštajima i istragama, kao i u svim daljim sudskim postupcima.

DODATAK

Veze ka dokumentima iz delova I-III

Savet Evrope, [Dodatni protokol uz Konvenciju o visokotehnološkom kriminalu u vezi sa inkriminisanjem dela rasističke ili ksenofobične prirode počinjenih preko kompjuterskih sistema \(CETS br. 189\)](#)

[Savet Evrope, Komitet ministara, Preporuka CM/Rec \(2019\) 1 državama članicama o sprečavanju i borbi protiv seksizma](#)

Savet Evrope, Komitet ministara, Preporuka CM/Rec (2018) 2 državama članicama o ulogama i odgovornostima posrednika na internetu

[Savet Evrope, Komitet ministara, Revidirane smernice o zaštiti žrtava terorističkih akata \(2017\)](#)

[Savet Evrope, Komitet ministara, Bela knjiga o interkulturalnom dijalogu \(2008\)](#)

Savet Evrope, [Evropska konvencija o ljudskim pravima \(Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda\)](#) (CETS br. 005)

Savet Evrope, Evropska konvencija o ljudskim pravima ([Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda](#)), Protokol br. 12 (CETS br. 177)

Savet Evrope, [Evropska konvencija o naknadi štete žrtvama nasilnih zločina](#) CETS br. 116)

Savet Evrope, [ECRI, Preporuka o opštoj politici br. 1 o borbi protiv rasizma, ksenofobije, antisemitizma i netolerancije](#)

Savet Evrope, [ECRI, Preporuka o opštoj politici br. 2 \(revidirana\) o telima za ravnopravnost u borbi protiv rasizma i netolerancije na nacionalnom nivou](#)

Savet Evrope, [ECRI, Preporuka o opštoj politici br. 6 o borbi protiv širenja rasističkog, ksenofobičnog i antisemitskog materijala putem interneta](#)

Savet Evrope, [ECRI, Preporuka o opštoj politici br. 7 \(revidirana\) o nacionalnom zakonodavstvu za borbu protiv rasizma i rasne diskriminacije](#)

Savet Evrope, [ECRI, Preporuka o opštoj politici br. 8 o suzbijanju rasizma u borbi protiv terorizma](#)

Savet Evrope, [ECRI, revidirana Preporuka o opštoj politici br. 9 o sprečavanju i borbi protiv antisemitizma](#)

Savet Evrope, [ECRI, Preporuka o opštoj politici br. 10 o borbi protiv rasizma i rasne diskriminacije u školskom obrazovanju i kroz njega](#)

Savet Evrope, [ECRI, Preporuka o opštoj politici br. 11 o borbi protiv rasizma i rasne diskriminacije u radu policije](#)

Savet Evrope, [ECRI, Preporuka o opštoj politici br. 14 o borbi protiv rasizma i rasne diskriminacije u zapošljavanju](#)

Savet Evrope, [ECRI, Preporuka o opštoj politici br. 15 o borbi protiv govora mržnje](#)

Savet Evrope, [ECRI, Godišnji izveštaji ECRI-ja, Godišnji izveštaji](#)

Savet Evrope, [ECRI, Mišljenje o konceptu „rasizacije“ \(2021\)](#)

Savet Evrope, [ECRI, Putokaz za delotvornu jednakost](#)

[Savet Evrope, Parlamentarna skupština, Preporuka 1805 \(2007\) o bogohuljenju, verskim uvredama i govoru mržnje protiv osoba na osnovu njihove veroispovesti](#)

[Savet Evrope, Parlamentarna skupština, Preporuka 1162 \(1991\) o doprinosu islamske civilizacije evropskoj kulturi](#)

[Savet Evrope, Parlamentarna skupština, Rezolucija 2090 \(2016\), Borba protiv međunarodnog terorizma uz zaštitu standarda i vrednosti Saveta Evrope](#)

[Savet Evrope, Parlamentarna skupština, Rezolucija 2036 \(2015\) o borbi protiv netolerancije i diskriminacije u Evropi sa posebnim fokusom na hrišćane](#)

[Savet Evrope, Parlamentarna skupština, Rezolucija 1928 \(2013\) o zaštiti ljudskih prava u vezi sa verom i uverenjem i zaštiti verskih zajednica od nasilja](#)

[Savet Evrope, Parlamentarna skupština, Rezolucija 1887 \(2012\), Višestruka diskriminacija muslimanki u Evropi za jednake mogućnosti](#)

[Savet Evrope, Parlamentarna skupština, Rezolucija 1743 \(2010\), Islam, islamizam i islamofobija u Evropi](#)

[Savet Evrope, Parlamentarna skupština, Rezolucija 1605 \(2008\) o evropskim muslimanskim zajednicama suočenim sa ekstremizmom](#)

[Savet Evrope, Parlamentarna skupština, Rezolucija 1510 \(2006\) o slobodi izražavanja i poštovanju verskih uverenja](#)

[Savet Evrope, specijalni predstavnik generalnog sekretara Saveta Evrope za antisemitsku, antimuslimansku i druge oblike verske netolerancije i zločine iz mržnje, onlajn anketa \(2021\)](#)

[Mreža etičkog novinarstva \(2019\), Muslimani u medijima: Ka većoj toleranciji i različitosti](#)

[Evropska unija, Komisija, Akcioni plan protiv rasizma 2020-2025](#)

[Evropska unija, Savet, Okvirna odluka 2008/913/JHA o borbi protiv određenih oblika i izraza rasizma i ksenofobije putem krivičnog prava](#)

[Evropska unija - Agencija za osnovna prava / Savet Evrope - Evropski sud za ljudska prava, Priručnik o evropskom pravu protiv diskriminacije \(2018\)](#)

[Evropska unija, Agencija za osnovna prava \(2021\), Direktiva \(EU\) 2017/541 o borbi protiv terorizma: Uticaj na osnovna prava i slobode](#)

[Evropska unija, Agencija za osnovna prava, Druga anketa Evropske unije o manjinama i diskriminaciji Muslimani – Odabrani nalazi \(2017\)](#)

[Evropska unija, Agencija za osnovna prava, Zbornik praksi za zločine iz mržnje](#)

[Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju / Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava \(OEBS/ODIHR\), Razumevanje zločina iz mržnje protiv muslimana – bavljenje bezbednosnim potrebama muslimanskih zajednica: Praktični vodič \(2020\)](#)

[OEBS/ODIHR, Žrtve zločina iz mržnje u sistemu krivičnog pravosuđa. Praktični vodič \(2020\)](#)
[OEBS/ODIHR, Savet Evrope i Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu \(Unesko\), Smernice za edukatore o suzbijanju netolerancije i diskriminacije muslimana: Bavljenje islamofobijom kroz obrazovanje \(2011\)](#)
[OEBS/ODIHR, Priručnik za informacije protiv zločina iz mržnje](#)

[OEBS/ODIHR, Program obuke protiv zločina iz mržnje za organe sprovođenja zakona \(TAHCLE\)](#)

[OEBS/ODIHR, Tužioci i program obuke o zločinima iz mržnje \(PAHCT\)](#)

[Ujedinjene nacije, Komitet za eliminaciju rasne diskriminacije \(CERD\), Opšta preporuka br. 36 o sprečavanju i borbi protiv rasnog profilisanja od strane službenika za sprovođenje zakona \(2020\), CERD/C/GC/36](#)

[Ujedinjene nacije, Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije Ujedinjene nacije, Kancelarija visokog komesara za ljudska prava i Fond Ujedinjenih nacija za razvoj za žene \(UNIFEM\), Odeljenje UN za unapređenje položaja žena, Izveštaj sastanka ekspertske grupe o rodnoj i rasnoj diskriminaciji \(2000\)](#)

[Ujedinjene nacije, generalni sekretar, strategija i plan akcije protiv govora mržnje](#)

[Ujedinjene nacije, Specijalni izvestilac za slobodu veroispovesti ili uverenja, Izveštaj o suprotstavljanju islamofobiji/antimuslimanskoj mržnji radi eliminisanja diskriminacije i netolerancije na osnovu vere ili uverenja \(2021\), A/HRC/46/30.](#)

[Ujedinjene nacije, Specijalni izvestilac za unapređenje i zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u borbi protiv terorizma, Izveštaj o uticaju na ljudska prava politika i praksi usmerenih na sprečavanje i borbu protiv nasilnog ekstremizma \(2020\), A/HRC/43/46](#)

[Ujedinjene nacije, Specijalni izvestilac za savremene oblike rasizma, rasne diskriminacije, ksenofobije i s njima povezane netolerancije, Izveštaj 2017, A/72/287](#)

[Ujedinjene nacije, Unesko, Preporuka o etici veštačke inteligencije \(2021\)](#)

[Ujedinjene nacije, Unesko, Deklaracija o načelima tolerancije \(1995\)](#)

[Ujedinjene nacije, Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima](#)

Sudska praksa citirana u delovima II i III

Evropski sud za ljudska prava

Dahlab protiv Švajcarske (br. 42393/98), odluka od 15. februara 2001.

Norwood protiv Ujedinjenog Kraljevstva (br. 23131/03), odluka od 16. novembra 2004.

Leyla Şahin protiv Turske [Vv], (br. 44774/98), presuda od 10. novembra 2005.

Köse i drugi protiv Turske (odl.) (br. 26625/02), presuda od 24. januara 2006. godine.

Soulas i drugi protiv Francuske (br. 15948/03), odluka od 10. jula 2008.

Dogru protiv Francuske, (br. 27058/05) i Kervanci protiv Francuske (br. 31645/04), presude od 4. decembra 2008.

Féret protiv Belgije (br. 15615/07), presuda od 16. jula 2009.

Le Pen protiv Francuske (br. 18788/09), odluka od 7. maja 2010.

S.A.S. protiv Francuske (br. 43835/11), presuda od 1. jula 2014.

Ebrahimian protiv Francuske (br. 64846/11), presuda od 26. novembra 2015.

Osmanoğlu i Kocabaş protiv Švajcarske (br. 29086/12), presuda od 10. januara 2017.

Belcacemi i Oussar protiv Belgije (br. 37798/13), presuda od 11. jula 2017.

Dakir protiv Belgije (br. 4619/12), presuda od 11. jula 2017.

E.S. protiv Austrije (br. 38450/12), presuda od 25. oktobra 2018.

Sanchez protiv Francuske (br. 45581/15), presuda od 2. septembra 2021.

Sud pravde Evropske unije (SPEU)

Predmeti C-157/15, Samira Achbita, Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding v. G4S Secure Solutions NV i 188/15 Bougnaoui i Association de défense des droits de l'homme (ADDH) protiv Micropole Univers, SPEU, 14. mart 2017.

Predmeti C-804/18 i C-341/19, IKS protiv WABE eV i MJ protiv MH Müller Handels GmbH, SPEU, 15. jul 2021.

Komitet Ujedinjenih nacija za ljudska prava

Yaker protiv Francuske (br. 2747/2016), 17. jul 2018.

Hebbadj protiv Francuske (br. 2807/2016), 17. jul 2018.